

УДК 378.147

Дем'яненко О.О.
Білоцерківський національний аграрний університет**СОЦІОКУЛЬТУРНА СФЕРА СПІЛКУВАННЯ СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ:
ПРОБЛЕМИ І ВИКЛИКИ, ПРАКТИКА**

Анотація. У статті розглядаються теоретичні та практичні аспекти організації навчання української мови для іноземних студентів підготовчих відділень, результати якого впливають на позитивну соціокультурну адаптацію їх до життя в Україні. Наведено приклади ситуативних завдань соціокультурного змісту, пропонується у контексті навчання на підготовчому відділенні Білоцерківського національного аграрного університету студентів-іноземців із Камеруну. Зазначено про те, що ефективність навчання української мови іноземними студентами пов'язане як з мовленнєвими, так і психологічними чинниками. Аналізуються психологічні бар'єри й способи їх подолання у ході навчання. Визначено методичні чинники, які сприяють формуванню мовленнєвої компетентності іноземних студентів і їхній соціокультурній адаптації в Україні.

Ключові слова: навчання іноземних студентів в Україні, соціокультурна сфера спілкування, українська мова, комунікативна спрямованість, педагогічна адаптація, культуровідповідна мовленнєва діяльність.

Demianenko Olena
Bila Tserkva National Agrarian University**SOCIO-CULTURAL SPHERE OF FOREIGN STUDENTS' EDUCATIONAL
COMMUNICATION: PROBLEMS AND CHALLENGES, PRACTICE**

Summary. The article deals with the theoretical and practical aspects of organizing of the Ukrainian language learning of the foreign students, because its result forms the positive socio-cultural atmosphere of their living in Ukraine. The examples of the situational tasks of socio-cultural content which were proposed during the Ukrainian language training courses to the students from Cameroon in the Bila Tserkva National Agrarian University are given in the article. It was proved that it's important to discuss the mental differences of "language images of the world" during Ukrainian language studying of foreign students (especially from African countries, for example). In addition, the objects of situational studying are moral and ethical norms, aesthetic values of Ukrainian people that determine their socialization. The vocabulary for organizing of reading, listening, dialogue and monologue broadcasting during the lessons and out of classes is defined accordingly the named goals. The author of this article gives the examples of cultural components that are useful and important during Ukrainian language classes for foreign students. The special situational tasks and practical exercises help to familiarize the foreign students with traditional elements of Ukrainian culture, everyday life and everyday habits of Ukrainian people, their stereotypical notions about the world. The positive results of their using are proved such as the tasks can form practical intercultural communication of the foreign students during Ukrainian language learning. It's noted that the effect of Ukrainian language teaching for the foreign students deals with speaking and psychological factors. In addition, named the psychological barriers and ways to overcome them during the studying. We determine the methodical factors that contribute the formation of the foreign students' language competence and their socio-cultural adaptation in Ukraine.

Keywords: training of the foreign students in Ukraine, socio-cultural sphere of educational communication, Ukrainian language, communicative approach, pedagogical adaptation, culturally relevant communicative activity.

Постановка проблеми. Для вищої освіти в Україні гострої актуальності набуває проблема навчання іноземних студентів, адже процес збільшення частки їх у закладах освіти стрімко зростає. Значна частина студентів, які бажають здобувати освіту в Україні, є представниками країн інших соціокультурних сфер спілкування (Туркменістан, Індія, Нігерія, Ірак, Китай, Йорданія, Марокко, Пакистан, Камерун тощо). Причини вибору ними саме України для навчання (за даними локальних соціологічних опитувань, анкетувань [3]) є різні: вартісна доступність навчання, умови проживання, кліматичні умови, відсутність вступних іспитів, можливість вибору мов навчання тощо. Проте, потрапивши в Україну з іншого середовища, іноземні студенти можуть мати не лише мовленнєвий бар'єр, а й опинитися в «соціокультурному вакуумі», не маючи психологічної готовності до сприйняття іншого середовища. З огляду на це соціокультурний контекст вивчення української мови іноземними студентами має велику значущість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичне осмислення поняття «соціокультурна сфера спілкування», «соціокультурна діяльність» (за Н. Кочубей) як діяльність двовекторна (соціум і культура) передбачає «процес залучення людини до культури та активного його включення в цей процес, який здійснюється суспільством та його соціальними інститутами» [6, с. 17]. У педагогічному контексті – це система можливих засобів і форм активного впливу навчального середовища на навчання й розвиток суб'єкта освіти. Кінцева мета такого впливу – активне функціонування особистості в конкретному соціальному середовищі.

У напрямі вивчення іноземних мов це питання широко досліджувалося (у працях Р. Гришкової, Ю. Запорожцевої, Т. Колодько, В. Манакіна, С. Козак, Н. Кіш та багатьох інших) [4–5; 7]. Зокрема, у дослідженні Т. Колодько визначено змістові компоненти соціокультурної компетентності для вивчення іноземної мови – країнознавчі, лінгвокраїнознавчі, соціолінгвістичні; здатність до

організації мовленнєвого спілкування відповідно до прийнятих у носіїв мови соціальних норм поведінки; дотримуватись мовних норм, національно зумовлених особливостей [5, с. 17]. На наше переконання, ефективність засвоєння означених компонентів у навчанні іноземними студентами української мови пов'язане як з мовленнєвими, так і психологічними чинниками. Адже соціокультурна ситуація спілкування у цьому разі є фактом міжкультурної комунікації в умовах входження суб'єкта в новий інонаціональний простір.

Цій проблемі наразі присвячено низку актуальних науково-практичних досліджень (В. Дорда, Т. Погода, А. Гелецька та ін.), публікацій у медіаресурсах (STUDWAY, GLOBAL UKRAINE), статистичних звітів і локальних опитувань [1–3; 8–9]. Так, в останні роки, внаслідок проведеного теоретичного аналізу й практики навчання іноземних студентів української мови в Україні, набуто певний досвід у напрямі визначення психологічних бар'єрів і чинників їх подолання у процесі соціокультурної адаптації іноземних студентів. Зокрема, їх структурованому опису (за матеріалами фінських дослідників В. Реутена й М. Коксинена) присвячена праця А. Галецької [1, с. 60]. Сьогодні вчені розрізняють кілька фаз цієї соціокультурної адаптації – «*фазу першої реакції*» (коли внаслідок дисонансу між звичним і новим формуються захисні механізми особистості, що виявляється у зниженні її активності й працездатності); «*фазу адаптації*» (поступове зниження захисту організму, зменшення емоційно-захисних реакцій на нові умови, зростання автоматизму буденних дій, водночас – погіршення пам'яті, притупленість відчуття реальності); «*контрастну*» (пікову фазу, під час якої можна спостерігати реакцію від тривалої апатії до агресії до «чужого світу»); «*реабілітаційну*» (етап відродження соціальної активності й життєдіяльності внаслідок психофізіологічної адаптації організму до нових умов життя). Дослідники зауважують, що тривалість кожного з наведених етапів залежить від різних факторів, суб'єктивних чи об'єктивних.

Зазначено й про те, що ефективність навчання української мови іноземними студентами пов'язане як з мовленнєвими, так і психологічними бар'єрами. З-поміж перешкод на шляху вивчення української мови в Україні практики зауважують про такі, як: байдужість носіїв мови, населення України до іноземних студентів; складність вивчення мови в умовах соціального оточення, коли спілкування відбувається переважно російською мовою (чи суржигом); немотивованість самих іноземних студентів вивчати мову з різних причин – психологічних, інтелектуальних, соціально-політичних чи релігійних, тощо [2; 4; 6; 9]. На нашу думку, з-поміж об'єктивних особливо важливими є організаційно-методичні засади навчання іноземців-студентів, адже внаслідок організації навчання як неформального й дружнього спілкування, співучасті у навчанні, застосування кейс-технологій (ситуативних), проблемно-евристичних, модульних методів навчання процесу переходу до фази реабілітації проходять швидше.

Погоджуємося з думкою, висловленою у праці В. Манакіна [7] про важливість формування

культури «міжнародного спілкування, навичок діалогу культур», яка базується на розвитку практики міжкультурної комунікації. Автор викремлює серед компонентів культури, які варті уваги у процесі організації навчання, такі: традиції та сталі елементи культури, побут, повсякденні звички й поведінка, національні стереотипи у «мовній картині світу», культурні фрейми, а також ментальні відмінності культур, морально-етичні норми, естетичні погляди, культуровідповідні поведінкові моделі тощо.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Таким чином, можна окреслити поле обговорюваних проблем у сучасних дослідженнях:

- добір оптимального змісту соціокультурного компоненту, засобів і форм навчання, освітніх ресурсів і навчально-методичних матеріалів з метою формування культури спілкування в іншомовному соціокультурному середовищі;

- вивчення психологічних чинників, а також пошук шляхів подолання бар'єрів у вивченні української мови іноземними студентами (регіональні та національні аспекти);

- дослідження методів і засобів формування культури міжнародного спілкування, розвиток навичок «діалогу культур»;

- усебічний розвиток практики міжкультурної комунікації.

Мета статті. Стаття пов'язана з обґрунтуванням важливості використання організаційно-методичних засобів, спрямованих на вдосконалення практики міжкультурної комунікації студентів-іноземців під час вивчення української мови.

Виклад основного матеріалу. Організований процес навчання української мови іноземними студентами як слухачами підготовчого відділення Білоцерківського національного аграрного університету (Київська область), з урахуванням описаних у статті чинників і бар'єрів вивчення української мови, спрямований насамперед на те, щоб студенти-іноземці були забезпечені сучасними методичними засобами вивчення мови, пізнання української культури та правил (чи регіональних особливостей) соціуму. Тому базисом такого соціокультурного підходу до навчання є кейсове (ситуативне) навчання, неформальне відкрите спілкування, позанавчальні зібрання.

Програмування занять є модульним: «*Знайомство*» – «*Класна аудиторія*» – «*Моє житло*» – «*Моя сім'я*» – «*Друзі*» – «*Їжа. Страви*» – «*У кафе (їдальні/ресторані)*» – «*У лікарні*» – «*Місто. Вулицями міста*» і т.д. У межах змістового модуля лексичний, лексико-граматичний матеріал тематично упорядкований, передбачає опрацювання в алгоритмізованому, потім – ситуативному діалогічному й монологічному мовленні. Продовження занять може відбуватися поза межами аудиторії – на подвір'ї навчального корпусу, біля гуртожитка, супермаркету, сільськогосподарського базару, у парку, банку, на березі річки тощо. Адже важливий компонент – соціокультурний – зумовлює вихід на осмислення схожого й відмінного у «мовних картинах світу», усвідомлення особливостей організації української мови, пов'язаних з етнічними рисами й культурними традиціями.

За такого підходу студенти-іноземці вправляються у використанні опрацьованих аудиторно

мовленнєвих конструкціях, опиняючись у ситуаціях «живого спілкування». Тьютор-вчитель ставить перед суб'єктами навчання подібні ситуаційні завдання:

1) познайомитися з жителями міста, розповісти про себе, запитати шлях до гуртожитка чи супермаркету (у межах завдання практикується здатність використовувати вітальну лексику, звертання на «Ти/Ви/пані/ шановний/ друже», іменники зі зменшувальними суфіксами: бабуся, дідусь, матуся, братик, сестричка, донька);

2) описати місцевість навколо навчального корпусу, запитати у студентів університету шлях до автобусної зупинки (відбувається орієнтування на місцевості та опанування нових поведінкових моделей);

3) купити продукти на сільськогосподарському базарі (спілкуючись із продавцями українською мовою, студенти-іноземці адаптуються до різних вимог звуків і букв, засвоюють правила ввічливості у спілкуванні з незнайомими людьми, купівлі чи доборі національних страв і відповідних продуктів, зокрема – продуктів фермерського виробництва – молока, сиру, сметани, меду, млинців, вареників тощо);

4) зробити замовлення напоїв (вода, сік, кава, чай тощо) у торговій лавці (набуваємо навичок оперування числами, грошовими одиницями; засвоюємо прикметники, які описують колір, розмір і смак напоїв; опануємо нові поведінкові моделі).

Навички читання за такого підходу опрацюються засобами використання сталих висловів типу: «Україна вишивана (квітуча)», «Співоче поле», «Без верби і калини немає України»; пісень «Два кольори мої...», «Україна – це я»; поетичного заповіту Тараса Шевченка «Як умру – то поховайте». Аудіювання текстів і медіатекстів передбачає багатоканальність у сприйнятті інформації («слухаю і бачу», «читаю і повторюю», «тишу і малюю»), тому аудіо- та відеоматеріали, наочні засоби навчання, інформаційно-ілюстровані видання та каталоги, інші видання – основа для ситуативного навчального діалогу. У такій ситуації спостереження й неформального спілкування засвоюються лексичні одиниці типу: *вишиванка, рушник, писанка, галушки, Великдень, бандура, тризуб, булава, гетьман, гарбуз (у всіх можливих конотаціях), борщ, глечик, піч, хата...*

Виходячи з пропонованого, стратегічними освітніми і методичними аспектами ефективного навчання іноземних студентів є такі:

а) комунікативна спрямованість навчання (ситуативність, інтерактивність, медіакультурна актуальність);

б) комплексність мовлення як взаємодія всіх видів діяльності; взаємозв'язок усіх аспектів мови – фонетичного, лексико-граматичного; в) економність, водночас і поліфункціональність мовлення викладача з метою створення на занятті україномовної атмосфери (функції мотивації, навчання і соціокультурного розвитку – до 10% часу, решта – мовлення студентів);

г) різноманітність форм організації навчання – від синхронних і колективних до індивідуальної (консультативної).

Висновки і пропозиції. Отже, з метою педагогічної адаптації студентів у нове навчальне середовище рекомендовано здійснювати пошук оптимального змісту, методів і форм роботи, за допомогою яких вдалося б «попереджати, пом'якшувати та усувати негативні наслідки дезадаптації» [1, с. 62]. У навчальних ситуаціях це стосується опанування тем щодо: національних звичаїв і страв, традицій і сталих елементів культури, побуту; поведінкових і мовленнєвих норм перебування у громадських місцях (харчування, проживання, лікування, сервісного обслуговування тощо); національних стереотипів і культурних фреймів, елементів художньої культури України. У позанавчальних – опрацювання відповідних обраних тематиці ситуативних вправ як варіантів поведінки, а також – екскурсії, спортивно-масові та культурні заходи. При цьому важливо залучення до цих заходів як студентів іноземних, так і українських.

З метою зняття психологічних бар'єрів вивчення української мови представниками однієї етнічної групи рекомендовано використання етнопедагогічних концепцій, які дозволяють формувати свідоме ставлення студентів до ментальних відмінностей у мовних картинах світу – рідній та інонаціональній [1]. Це виявлятиметься як у доборі спеціальних текстів поведінкового характеру, обговорення поведінкових норм у новому середовищі, реалізації прийомів співнавчання за принципами «рівний – рівному», «діалогу культур». У такому разі сприйнята спочатку інша культура як «чужа» може осмислюватися іноземними студентами як просто «інакша», незвична. При цьому формуватиметься толерантність сприйняття україномовного середовища, мотивація вивчення української мови, стимулювання культуровідповідної мовленнєвої діяльності.

Не менш актуальним залишається питання формування в Україні толерантного навчального середовища до представників інших рас, етносів, релігій, в якому соціокультурна адаптація іноземних відбуватиметься якнайшвидше.

Список літератури:

- Гелецька А. Соціально-культурна адаптація іноземних студентів у процесі вивчення української мови. АПСНІМ. *Мовознавство, літературознавство*. 2015. № 1(5). С. 59–64.
- Дорда В.О. Американський студентський сленг: лінгвокогнітивні аспекти. *Вісник ХНУ*. 2013. С. 135.
- Дьомочко М. Чим українська освіта приваблює іноземців. *GLOBAL UKRAINE*. 03.06.2016. URL: <https://global-ukraine.com/2016/06/chym-ukrayinska-osvita-pryvablyuye-inozemtsiv/> (дата звернення: 08.03.2019).
- Кіш Н.В. Соціокультурний аспект проблеми формування культури іншомовного професійного спілкування майбутніх інженерів. *Науковий вісник Ужгородського нац. ун-ту. Серія «Педагогіка, соціальна робота»*. 2011. Вип. 23. С. 48–50.
- Колодцько Т.М. Формування соціокультурної компетенції майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах : автореф. дис. ... канд.пед.н. : 13.00.04. Київ, 2005. 24 с.
- Кочубей Н.В. Соціокультурна діяльність : навч. посібник. Суми : Університетська книга, 2015. 122 с.
- Манакін В.М. Мова і міжкультурна комунікація. Київ : Академія, 2012. 284 с.

8. Погода Т.А. Міжетнічні відносини у студентському середовищі. *Міграційна політика та етнічні проблеми*. 15.02.2010. С. 94–103. URL: <https://dse.org.ua/archive/14/10.pdf> (дата звернення: 18.04.2019).
9. Юркіна В. Сповідь іноземця: як це – жити і навчатися в Україні? *STUDWAY*. 10.01.2016. URL: <https://studway.com.ua/inozemci-v-ukraini/> (дата звернення: 02.04.2019).

References:

1. Heletska A. (2015). Sotsialno-kulturna adaptatsiia inozemnykh studentiv u protsesi vyvchennia ukrainskoi movy. [Socio-cultural adaptation of foreign students in the process of studying the Ukrainian language]. *APSNIM: Movoznavstvo, literaturoznavstvo*, vol. 1(5), pp. 59–64.
2. Dorda V.O. (2013). Amerykanskiy studentskiy sleh: linhvokohnityvni aspekty [American students' slang: linguistic and cognitive aspects]. *Visnyk KhNU*, p. 135.
3. Domocho M. (2016). Chym ukrainska osvity pryvabliuie inozemtsiv [Why Ukrainian education is attracted for the foreigners]. *GLOBAL UKRAINE* (electronic resource). 03.06.2016. Available at: <https://global-ukraine.com/2016/06/chym-ukrayinska-osvita-pryvablyuye-inozemtsiv/> (accessed 08 March 2019).
4. Kish N.V. (2011). Sotsiokulturnyi aspekt problemy formuvannia kultury inshomovnoho profesiinoho spilkuvannia maibutnikh inzheneriv [Socio-cultural aspect of the problem of forming of the culture of foreign-language professional communication of the future engineers]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho nats. un-tu. Seriya : Pedahohika, sotsialna robota*, vol. 23, pp. 48–50.
5. Kolodko T.M. (2005). Formuvannia sotsiokulturnoi kompetentsii maibutnikh uchyteliv inozemnykh mov u vyshchykh pedahohichnykh navchalnykh zakladakh [The formation of social-cultural competence of future foreign language teachers in high pedagogical educational institutions] (PhD Thesis), Kyiv, NPU imeni M.P. Drahomanova.
6. Kochubei N.V. (2015). Sotsiokulturna diialnist [Socio-cultural activity]. Sumy : Universytetska knyha (in Ukrainian).
7. Manakin V.M. (2012). Mova i mizhkulturna komunikatsiia [Language and intercultural communication]. Kyiv : Akademiia (in Ukrainian).
8. Pohoda T.A. (2010). Mizhetnichni vidnosyny u studentskomu seredovyschi [Interethnic relations in the student environment]. *Mihratsiina polityka ta etnichni problemy* (electronic journal), 15.02.2010, pp. 94–103. Available at: <https://dse.org.ua/archive/14/10.pdf> (accessed 18 April 2019).
9. Yurkina V. (2016). Spovid inozemtsia: yak tse – zhyty i navchatysia v Ukraini? [Confession of the foreigner: how is it to live and study in Ukraine?]. *STUDWAY* (electronic resource), 10.01.2016. Available at: <https://studway.com.ua/inozemci-v-ukraini/> (accessed 02 April 2019).